

EUROASIANISMUL RUS: UN CONCEPT GEOPOLITIC ÎN REDEFINIRE

Viorica Tîcu*

Abstract: *This article examines on the emergence of Eurasianism within geopolitical discourse, and the manner in which such representations of Russia as a distinctive Eurasian civilization and power inform geopolitical thinking. The terms „Eurasianism” and „Eurasia” have once again come to the fore on the post-Soviet political and intellectual scene since 1991. In order to answer this question, the author develops a classification of Russian geopolitical discourse based on how the ideas of classical Eurasians are interpreted and applied in the post-Soviet context.*

Keywords: Eurasianism, Neo-Eurasianist Doctrine, Post-Soviet Russia, foreign policy, Russian identity.

* Doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM); e-mail: itvicu@ulim.md.

Introducere

„Prin însăși natura sa, Eurasia este istoric predestinată să cuprindă o singură entitate de stat...”

N. Trubetskoi, 1925

În limbajul curent, termenul Eurasia vizează ansamblul constituit din Europa și Asia. În lumea rusă, *eurasianismul*, curent intelectual născut în vâltoarea Revoluției bolșevice, asociază Eurasia unei idei: cea care face din Rusia o lume aparte, atât în raport cu Vestul, cât și cu Estul. Ideea centrală a noului curent, constituit din intelectualitatea rusă aflată în exil, avea drept suport teoretic „Rusia cel de-al treilea continent”, punte de legătură între Europa și Asia, cât și locul care îl ocupă Europa în Rusia și respectiv Rusia în Europa.

Odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, eurasianismul, capătă noi valențe în redefinirea valorilor și principiilor existențiale ale Rusiei post-sovietice, aceasta fiind obligată să se adapteze la o lume cu reguli de neînțeles pentru colosul care, vreme de circa 500 de ani, s-a aflat într-o expansiune continuă. Pe de altă parte, colapsul Uniunii Sovietice a însemnat nu doar o pierdere cantitativă, cum ar fi: teritoriu, resurse și populație, ci și una calitativă, pierderea identității imperiale. Având misiunea dificilă de a-și regăsi identitatea națională și redefine identitatea strategică, Rusia s-a angajat într-un amplu proces de transformare a paradigmei despre sine și despre lumea ce o înconjoară.

Eurasianismul: între concept teoretic și finalități politice. Emergența mișcării științifice și culturale eurasianiste a fost condiționată de prăbușirea Imperiului Rus, experiența Revoluției din 1917, a războiului civil din Rusia sovietică (1918–1920), precum și a exilului intelectualilor ruși în anul 1922 sub conducerea lui Lenin. Pentru a înțelege esența eurasianismului trebuie să luăm în calcul faptul că acesta apare ca reacție a intelectualității ruse la Revoluția Bolșevică din 1917, ca tentativă de a înțelege rațiunea proceselor istorice prin care a trecut Rusia. Doctrina eurasiatică are o istorie fascinantă de aproape 100 de ani. Dezbaterile generate de aceștia au condus la sintetizarea principiilor eurasianismului.

Premisele construcției teoretice ale eurasianismului se concretizează în volumul diasporei ruse „*Exodul spre Est*”, publicat la Sofia în anul 1921¹. Exponenții acestei mișcări, etnologul Nikolai Trubețkoi, geograful Piotr Savițki și istoricul Gheorghii Vernadski formulează concepții cu privire la dimensiunea „orientală” a identității ruse în raportul cu Europa. Teza geopolitică fundamentală promovată de gânditorii eurasianiști, echivalează Rusia cu Lumea

¹ David Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe-Asia Studies”, 47, 1995, nr. 6, p. 979.

Veche. În viziunea acestora, „Rusia nu este nici Europa și nici Asia. Rusia este Eurasia, astfel fiind contracarate reprezentările geopolitice care fac distincția dintre Rusia europeană și Rusia asiatică. Potrivit eurasieniștilor, nu există o deosebire între Rusia situată la vest și la est de Urali, ci doar o prelungire a Eurasiei de-a stânga și de-a dreapta Uralilor, lanț muntos perceput drept coloană vertebrală a Lumii Vechi”². În acest scop, eurasieniștii introduc o inovație considerabilă, insistând pe dimensiunea orientală a Moscovei, care apare mai întâi prin negarea, pe de o parte, a Europei, pe care nu o asimilează Rusiei, și, pe de altă parte, a universalității valorilor occidentale.

Eurasieniștii sunt de părerea că, Rusia formează un spațiu aparte ancorat în cele două continente, datorită istoriei specifice, poziției și anvergurii sale geografice, dar având o identitate precisă, inconfundabilă. Poziția geografică particulară ar trebui să dicteze o politică distinctă care să conserve identitatea Rusiei³. Pornind de la această constatare, în cele ce urmează, vom analiza în particular unele idei cu accente geopolitice expuse de acești intelectuali, pentru a înțelege interesul vădit în revigorarea eurasianismului în mediile academice după prăbușirea Uniunii Sovietice.

Ideile geopolitice ale principelui Nikolai Trubețkoi (1890–1938) sunt conturate în lucrarea *Europa și umanitatea*, apărută la Sofia în 1920. În lucrarea sa, Trubețkoi prezintă civilizația europeană drept un produs al culturii romano-germane, a cărui trăsătură esențială este ura și disprețul față de reprezentanții popoarelor din afara civilizației sale. „Cosmopolitismul european”, așa-numitele „valorile europene” sau „valorile universale”, nu sunt altceva decât o manifestare a șovinismului romano-german, consideră Trubețkoi⁴. De asemenea, autorul încearcă să argumenteze în spiritul determinismului geografic procesul de expansiune teritorială rus și este de părerea că Rusia este împinsă de factori istorico-culturali și de mediu geografic favorabili în edificarea unui imperiu eurasiatic, care ar reuni „spațiile intermediare” dintre Europa și Asia. Autorul opinează că, acest spațiu ar coincide cu Eurasia, continent care, de-a lungul istoriei, a servit pentru formarea și dezvoltarea unei civilizații distincte, civilizație care a absorbit elemente, atât europene și asiatice. Trubețkoi gândește unitatea profundă a domeniului imperial țarist într-o nouă manieră: Eurasia ar întruchipa versiunea mesianică salvatoare a unei mișcări de eliberare mondială, care să reziste dominației romano-germanice.

Referindu-se la o gamă largă de manifestări istorice ale culturii ruse, politice, religioase, și chiar lingvistice, gânditorul subliniază în repetate

² В. Хачатурян, *Историческая философия евразийства*, „Евразия: исторические взгляды русских эмигрантов”, с. 44–46, <http://ec-dejavu.ru/e-2/Eurasianism-2.html>, accesat în data de 18.02.2022.

³ Paul Dobrescu, *Geopolitica*, București, Edit. Comunicare.ro, 2003, p. 295.

⁴ Т. Н. Очирова, *Геополитическая концепция евразийства*, „Общественные науки и современность”, 1994, nr. 1, с. 50.

rânduri importanța conexiunii la spațiul eurasiatic, în detrimentul celui de vest, atenționând că adoptarea deplină a culturii străine este imposibilă, care poate adesea să aibă consecințe periculoase, și anume – pierderea capacității de reproducere a propriei culturi. Astfel, Trubețkoi împărtășește ideea unei misiuni specifice, pe care Moscova o are de îndeplinit în lume, dar o face mai puțin sub forma unei „a Treia Romă”, cât sub aceea a unei civilizații originale, care trebuie să joace un rol de emancipare.

P. Savițki (1895–1968), este considerat fondator al gândirii geopolitice moderne ruse. Economist de formație, după Revoluția din 1917 emigrează în Cehoslovacia. Corolarul concepției lui s-a conturat sub influența slavofililor⁵, completând cu idei noi concepția legată de specificitatea identității istorice a „velikorusilor”⁶. În conformitate cu ideile expuse de Savițki, *Rusia nu este doar „Occident”, ci și „Orient”, nu numai „Europa”, ci și „Asia”, ba chiar nu este deloc Europa, ci „Eurasia”*⁷. În continuarea acestei teze, autorul constată că nu există nici o frontieră fizică între Europa și Asia, sugerând că „*Eurasia este o lume aparte, distinctă, fondat pe juxtapunerea anumitor zone ecologice și a unui sistem de râuri principale. Rusia ocupă cea mai mare parte a acestui spațiu, care nu este împărțit între două continente, formând un al treilea, independent și care nu are numai un sens geografic*”⁸. Altă idee fundamentală, stabilită de P. Savițki, viza imaginea Eurasiei ca un cadru natural „spațiu de dezvoltare”, (mestorazvitie)⁹ pentru grupurile etnice care locuiesc pe această vastă întindere. În opinia lui Savițki „*Eurasia este un spațiu extrem de coerent geografic, care pe parcursul istoriei a modelat grupurile de națiuni într-un tot întreg, într-un „ansamblu de naționalități și religii”, care, la rândul său, a fost el însăși în curs de modificare, în procesul de conviețuire a acestor popoare*”¹⁰. Analizând și explicând binomul Rusia – Eurasia, autorul este de părerea că acesta este o sinteză a culturii și istoriei mondiale, un tip aparte de civilizație, la formarea căreia au conlucrat cultura ariano-slavă, nomadismul turanic, tradiția ortodoxă¹¹. Piotr Savițki a formulat mai multe teorii referitoare la ciclurile doctrinei eurasiatice, la versiunea eurasiatică a geopoliticii ruse, a scos în evidență faptul că eurasianismul reprezintă o alternativă atât la bolșevism, cât și la liberalismul occidental, însă ultimul rămâne principalul

⁵ *Геополитическое положение России: представления и реальность*, Moscova, 2000. c. 8.

⁶ П. Савицкий, *Континент Евразия*, Moscova, Аграф, 1997, c. 9.

⁷ *Ibidem*.

⁸ В. Хачатурян, *Историософия евразийства*, „Евразия: исторические взгляды русских эмигрантов”, Moscova, 1992, c. 47.

⁹ Igor Torbakov, *Rethinking the Nation: Imperial Collapse, Eurasianism, and George Vernadsky's Historical Scholarship*, „Occasional Papers, Woodrow Wilson International Center for Scholars”, Washington, D.C. 2008, p. 3, <https://www.files.ethz.ch/isn/93700/OP302.pdf>, accesat în data de 15.02.2022.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ В. Хачатурян, *Истоки и рождение евразийской идеи*, „Искусство и цивилизационная идентичность”, Moscova, Наука, 2007, c. 285.

inamic al Eurasiei. Savițki visează la ziua în care noua doctrină va înlocui comunismul, dar va păstra dinamica acestuia. După prăbușirea URSS, credea el, va veni vremea unui imperiu eurasiatic, nici roșu, nici alb, o sinteză care să împace aceste contradicții și care să pună în valoare atât bagajul asiatic, cât și pe cel european al acestei sinteze, asta spre deosebire de alți ideologi.

În același context sunt important de analizat și concepțiile istoricului rus Gheorghii Vernadski (1887–1973). Lucrările sale privind istoria tătaro-mongolilor sunt considerate clasice de strategii geopolitici. Discuțiile în jurul scrierilor lui Vernadski au condus ulterior la consolidarea mișcării eurasiatice în sâmul intelectualității ruse, expunând ideile sale într-o manieră exhaustivă în lucrarea „*Studii de istorie a Rusiei*”¹², lucrare cu conotații preponderent geopolitice. Relevant pentru cercetarea în cauză este cel de-al doilea capitol al lucrării date, intitulat „*Eurasia ca bază geografică pentru dezvoltarea poporului rus*”, în care Vernadski vorbește despre influența factorului geografic asupra politicii și istoriei statului rus¹³. Totuși, această percepție tradițională, ascunde faptul că ambiția lui Vernadski nu era de a scrie o istorie a Rusiei ca un stat-națiune, ci o istorie a Rusiei-Eurasiei, care potrivit istoricului rus este un teritoriu vast, „efectiv o lume de sine stătătoare”, frază citată de la prietenul său Piotr Savițki (sbor narodov) „ansamblu de popoare”¹⁴.

Un capitol aparte este dedicat rolului Ortodoxiei în dezvoltarea poporului rus. Ca și predecesorii săi, slavofili, consideră ortodoxismul, drept temelie și totalitatea oricărei ideologii sau politici viabile pentru o țară cum e Rusia. El vedea în poporul rus un popor mesianic, iar ortodoxismul rus nu e doar o religie națională, ci și un sistem de gândire integrator care va reuși, treptat, să fie asimilat de către popoarele ne-ruse care intră în componența statului rus¹⁵. Aspectele spiritualiste ale mișcării suscită multe polemici în cadrul emigrației, uneori contradictorii între ele. Astfel, democrații denunță ridicarea spiritualității la rang de principiu absolut, ceea ce este în viziunea lor, incompatibil cu modernitatea politică¹⁶.

Anii '30 ai secolului XX aduc sub efectul divizărilor succesive, dar și a diminuării rețelelor de sociabilitate, declinul mișcării pe plan intelectual. Principalii interlocutori ai eurasiatiștilor se dovedesc a fi apărători ai unei

¹² Г. Вернадский, *Начертания русской истории*, „Очерк русской философии истории”, Москва, 1996, http://www.odinblago.ru/nachertanie_ru_istorii, accesat în data de 15.02.2022.

¹³ Charles J. Halperin, *George Vernadsky: Eurasianism, the Mongols, and Russia*, „Slavic Review”, vol. 41, 1982, nr. 3, p. 477.

¹⁴ *Ibidem*, p. 479.

¹⁵ Charles J. Halperin, „Moscovite Political Institutions in the 14th Century”, în Victor Spinei, George Bilavschii (coord.), *Russia and the Mongols: slavs and the steppe in medieval and early modern Russia*, București, Edit. Academiei Române, 2007, p. 36.

¹⁶ Didier Chaudet, Florent Parmentier, Benoit Pélopidas, *Imperiul în Oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite și în Rusia*, Chișinău, Edit. Cartier, 2008, p. 89.

„a treia căi”, ai „revoluției conservatoare”, oscilând între cei doi poli pe care-i reprezintă extrema stângă prosovietică și curente de extrema dreaptă¹⁷. Mai mult, studiile ce purtau un caracter geo-determinist aveau să fie interzise de bolșevici, iar studiul determinismului geografic a fost înlocuit cu determinismul economic, care avea să marcheze gândirea geopolitică rusă.

Eurasianismul în căutarea unei identități geopolitice. Emergența neoeurasianismului. În a doua parte a anilor 1980, într-o Uniune Sovietică aflată în agonie, începe să se contureze din ce în ce mai mult o schismă între „forțele progresului”, în raport cu „forțele reacționare”, „reformiștii” în raport cu „conservatorii sistemului” sau „partizanii reformelor” în raport cu „dușmanii reformelor”. Într-o asemenea situație se naște o opoziție „națională și patriotică”, la care se aliază o parte a „conservatorilor sovietici” și unele grupuri de „reformatori”, dezamăgiți de eșecul modelului occidental și a promisiunilor neîndeplinite, privind o transformare multiformă a Rusiei post-sovietice¹⁸.

Critica la adresa Occidentului, căutarea identitară, slăbirea importanței geopolitice a fostei superputeri și dezvoltarea naționalismului care deriva din aceasta, constituie un teren propice pentru recrudescența tematicii eurasianiste. Deteriorarea relațiilor cu Occidentul este, de altfel, concomitentă cu afirmarea discursului eurasianist pe scena politică națională.

Dezintegrarea Uniunii Sovietice, a statului cu cea mai mare întindere teritorială din lume, a creat un vid de putere chiar în centrul Eurasiei. În acest sens, Z. Brzezinski afirma că dezintegrarea statului sovietic în 1991 a produs o confuzie geopolitică enormă, deoarece în decursul a doar două săptămâni frontierele Rusiei se restrânseseră la ceea ce fuseseră la începutul secolului al XIX-lea în Caucaz, la jumătatea aceluiași secol în Asia Centrală și la ceea ce fuseseră cam la anul 1600 spre Vest¹⁹. Revenind la noile frontiere, Rusia post-sovietică a fost obligată să se adapteze la o lume cu reguli de neînțeles pentru colosul care, vreme de circa 500 de ani, s-a aflat într-o expansiune continuă.

Astfel, momentul 1991 a provocat dezbateri de proporții, generând o întreagă constelație de previziuni și descrieri ale prezentului și viitorului Rusiei în cadrul sistemului internațional. Un rol important l-au avut și mediile academice și de cercetare prin ample dezbateri de rezonanță geopolitică, materializate în multiple studii științifice, monografii, articole etc. În aceste condiții a apărut și necesitatea inerentă de formulare a unor noi soluții, care ar putea să acomodeze Federația Rusă la noile realități geopolitice.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ David Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe-Asia Studies”, vol. 47, 1995, nr. 6, p. 978.

¹⁹ Zb. Brzezinski, *Marea tablă de șah: Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 2000, p. 102.

Proiectele revigorate din vechea gândire geopolitică s-au axat în principal pe construcția unui nou spațiu politic, iar centrele de studii strategice, revistele, cursurile și conferențele pe teme geopolitice au încercat să definească identitatea națională a Rusiei. Mai mult, reflecțiile pe tema identității și vidul politic au condiționat apariția unor opțiuni geostrategice, care încercau prin varii metode recuperarea teritoriilor pierdute după colapsul Uniunii Sovietice. Noul stat rus cu frontiere și vecini noi, a redeschis în societate ample dezbateri asupra identității sale, făcând pe oameni să-și pună întrebări cum ar fi: cine suntem? cum ne definim în raport cu foștii conaționali?

Privind retrospectiv, timp de cinci secole, Rusia și-a înălțat imperiul în baza a două trăsături distinctive: una legată de popor, de limbă și alte elemente pre-imperiale și alta legată de teritoriu, de imperiu multinațional, de marea putere europeană, obstructionând, astfel, dezvoltarea printre ruși a unui sentiment de apartenență la națiune²⁰. După șocul pierderii calității de centru gravitațional în Eurasia, Rusia a intrat într-o perioadă turbulentă de adaptare la noul statut – post-imperial. Având misiunea dificilă de a-și regăsi identitatea națională și redefini identitatea strategică²¹, Rusia a plonjat într-un proces de durată, calculat în generații și decenii, de schimbare a paradigmei despre sine și despre lumea ce o înconjoară. La începutul anilor '90, analiștii ruși avertizau că o eventuală criză a identității naționale exprimate în incapacitatea de a redefini valorile și principiile existențiale în concordanță cu noua conjunctură, va reprezenta o amenințare serioasă la adresa securității naționale și va pune în primejdie însăși existența statului în cadrul prezentelor frontiere. În sprijinul acestei idei vine Emil Pain, afirmând că principalul interes strategic al Rusiei în viitoarele două decenii urma a fi unul extrem de simplu – supraviețuirea.²² Consecințele destrămării fostului imperiu au generat o întreagă criză a identității sovietice care, timp de șapte decenii, a determinat psihologia și conștiința de masă pentru marea majoritate a populației din Rusia, *homo soveticus*²³.

În Rusia post-sovietică, în condițiile modernizării neterminată și incapacității construcției statului-națiune, problema identificării unei noi identități, respectiv nu o identitate strict națională sau pur civilizațională, ci una

²⁰ G. Hosking, *Rusia: popor și imperiu, 1552–1917*, Iași, Edit. Polirom, 2001, p. 3.

²¹ S. Secrieru, *Rusia după Imperiu: între putere regională și custode global*, Iași, Edit. Institutul European, 2008, p. 41.

²² Э. Пайн, *Россия между империей и нацией. Концепции национально-государственного устройства в условиях кризиса гражданской идентичности*. „Pro et Contra”, vol. 11, 2007, nr. 3, p. 45.

²³ **Homo soveticus** (termenul pseudo-latin pentru *omul sovietic*). Termenul a fost lansat de către scriitorul și sociologul sovietic Aleksandr Zinoviev, în cartea sa *Homo soveticus*, Grove/Atlantic, 1986.

național-civilizațională a devenit o prioritate²⁴. Rusia, după prăbușirea colosului sovietic a fost forțată să se definească atât ca o entitate națională și de stat (Rusia), și ca o entitate civilizațională și culturală (Rusia, ca nucleu al spațiului economic și cultural-civilizație post-sovietică)²⁵. Mai mult, ambele procese erau extrem de controversate și sunt însoțite de numeroase conflicte politice, sociale, etnice, culturale, atât în interiorul Rusiei cât și în spațiul post-sovietic.

Mecanismele pentru afirmarea identității naționale ca un fundament al statalității Rusiei au fost mult timp o sursă de controverse în rândul politicienilor și experților ruși. Jonglarea cu noțiuni fundamentale precum „popor” și „națiune” implică riscuri grave pentru societate și stat. În vocabularul politic rus, cuvântului „naționalism” îi este atribuit un sens negativ²⁶. Între timp, naționalismul a jucat un rol cheie în formarea statelor moderne și rămâne în mare măsură o ideologie politică majoră a epocii moderne²⁷. În Rusia, aceste dezbateri au contribuit la dezvoltarea a trei caracterizări principale ale societății și a statului rus.

În primul rând, Rusia este un stat multinațional, ceea ce îl face cu totul diferit de alte state; în al doilea rând, Rusia este un stat de etnici ruși, *Russkii*, cu o serie de alte minorități etnice ai căror membri se pot identifica, fie ca rușii sau recunosc că majoritatea etnică rusă se bucură pe bună dreptate, de statutul de stat consolidat; în al treilea rând, Rusia (Rossiya) este un stat național, dispunând de o națiune multi-etnică (Rossiyane), bazat pe limba și cultura rusă, și cuprinzând membri ai altor comunități etnice, de obicei definite ca popoare, naționalități, grupuri etnice sau națiuni.

Autoritățile ruse, inclusiv Vladimir Putin, actualul președinte, a adoptat cea de-a treia caracterizare, care avansează noțiunea de popor rus ca entitate istorică sau națiune civică. În pofida oponentilor acestei formulări, în special din rândul adeptilor naționalismului etnic, care susțin „eșecul Rusiei în construcția unei națiuni civice”, această interpretare privind identitatea curentă a Rusiei, acceptată și susținută de un număr impunător de intelectuali și factori de decizie, ca fiind singura opțiune fezabilă pentru Rusia²⁸. Prin urmare, colapsul Uniunii

²⁴ И. Семенов, *Культурные факторы и механизмы формирования российской национально-цивилизационной идентичности на рубеже XXI века*, „Polis”, 2004, nr.1, с. 101–102.

²⁵ N. Vasilyeva, S. Pogodin, *The Problem of Self-identification of Russians in the 21st Century: Geopolitical and Regional Aspects*, <http://izvestiya.asu.ru/article/view/%282021%295-01/8745>, accesat în data de 16.02.2022.

²⁶ Л. Гудков *К проблеме негативной идентификации*, „Всероссийский центр изучения общественного мнения. Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены”, 2000, nr. 5, с. 35–44.

²⁷ С. Поцелуев, *Диалог исторических времен в конструктах гражданской нации*, „Политическая концептология”, 2010, nr. 1, с. 15.

²⁸ В. Пантин, *Политическое самоопределение России в современном мире: основные факторы, тенденции, перспективы*, „Политические исследования”, 2007, nr. 5, с. 110.

Sovietice nu a însemnat doar o pierdere cantitativă, cum ar fi teritoriu, resurse și populație, ci și una calitativă, pierderea identității imperiale. Frontierele politice, istorice, culturale și etnice, ca și hârțile mentale ale rușilor nu mai aveau coerență. Dezintegrarea a tot ceea ce rușii, de-a lungul secolelor, se obișnuiseră să ia drept realitate, drept singura realitate posibilă, a generat procesul de transformare a Rusiei post-sovietice.

Examinând declarațiile și analizele de politică externă realizate de experți, oficiali și reprezentanți ai mass-media, putem vorbi despre revigorarea mișcării eurasianiste care a influențat, mai mult sau mai puțin, politica externă a Rusiei post-sovietice. Protagonistii acestui curent, însă, nu pot fi clasificați în funcție de afilierea lor instituțională, ei transcend granițele între departamente civile și militare din executiv, parlament, comunități academice și culturale, mass-media și organizații non-guvernamentale. De altfel, și pozițiile în cadrul acestui curent nu sunt uniforme, în cadrul unui grup putem descoperi mai multe subgrupe, care, fiind la o extremă, stânga sau dreapta, pot fi mai apropiate de alte curente de gândire. Această dihotomie rigidă se datorează crizei identității naționale, declanșată ca urmare a prăbușirii URSS, și exprimată prin incapacitatea de a redefini valorile și principiile existențiale în concordanță cu noul context geopolitic. În consecință, mentorii care relansează doctrina eurasianistă, adoptă o nouă variantă intens politizată pe parcursul anilor 1990, varianta pe care o consideră ca un neoeurasianism.

În etalarea convingerilor neoeurasianistilor deosebim două componente conjuncturale ale crizei ruse, căreia aderenții acestui curent încearcă să-i răspundă, mai cu seamă pe plan internațional și demografic. Prin urmare neoeurasianistii constată că Moscova cunoaște o slăbire majoră și de durată a țării: Rusia devine dependentă de exterior, pierde numeroși aliați, securitatea sa trebuie regândită, este amputată teritorial și destabilizată strategic²⁹. Demersul general decurge dintr-o nostalgie a imperiului în recuperarea poziției de altădată, care i-ar asigura o repliere onorabilă, dar și menținerea vectorului rus în spațiul post-sovietic. În opinia acestora, a renega imperiul ar fi sinonim cu a renega identitatea sa națională: așa cum afirma și Aleksandr Prohanov, unul din ideologii tematicii neoeurasianiste, „ideea politică rusă este lipsită de semnificație fără o misiune imperială”³⁰.

Artizani ai divizării naționaliștilor-patrioți, neoeurasianistii se pot ei însăși împărți în „democrați” și „slavofili”. Primii au utilizat tema Eurasiei pentru a recupera întârzierea pe care o manifestau la nivelul reflecției asupra problemei naționale; și în consecință adoptarea neoeurasianismului devine o strategie menită să cucerească opinia publică și puterea. Tema eurasiatică permite, de

²⁹ Mark Bassin, *Eurasianism, „Classical” and „Neo”: the Lines of Continuity*, <https://cesran.org/eurasianism-classical-and-neo-the-lines-of-continuity.html>, accesat în data de 16.02.2022.

³⁰ Didier Chaudet, Florent Parmentier, Benoit Pélopidas, *op. cit.*, p. 176.

asemenea, marcarea decepției provocate de răceala occidentală privind aderarea Moscovei la instituțiile sale și acordarea unui ajutor financiar substanțial. Ea a permis experților celor mai mari institute (Institutul de Studii Orientale, Institutul Rus de Cercetări Strategice etc.), să participe la jocul politic, în detrimentul oamenilor politici mai experimentați. Prin contrast, slavofiliile se preocupă mai puțin de situația geopolitică națională, cât de caracterul său cu totul singular, de natură imperială. Ei se opun, deci, asistenței și penetrării occidentale și nu doreau să se alăture instituțiilor economice, politice sau militare ale Occidentului.

Printre reprezentanții neoeurasianismului se enumeră și Aleksandr Dughin, văzut de mulți ca un fel de „eminență cenușie” a Kremlinului, care lansează mai multe proiecte geopolitice extrem de contradictorii ce au intrat în atenția opiniei publice ruse, dar și de peste hotare în anii '90, sec. XX.

Conceptual, Dughin s-a consacrat asocierii eurasiaticismului cu alte surse, precum geopolitica, pe care reușește s-o introducă în Rusia post-sovietică. Lucrarea lui Dughin –, *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushee Rossii*³¹ îl consacră ca fondator al gândirii geopolitice ruse. Dincolo de dimensiunea sa filosofică și culturală, neoeurasiaticismul, în special sub influența lui Dughin, se coagulează în jurul mișcării „Eurasia”, în aprilie 2001, transformată în mai 2002 în Partidul Eurasia, declarat multiconfesional. Dincolo de dimensiunea sa politică, Dughin tinde spre o geopolitică militantă, pusă în slujba renașterii noului imperiu rus, bazată pe proiecte „mesianice” inspirate din istorie, pentru a adopta o politică expansionistă și neo-imperială³². În acest sens acesta afirma: „Existența poporului rus ca un tot întreg organic și istoric este lipsită de sens fără construirea unui imperiu continental. Rușii vor rămâne o națiune doar în cadrul Noului Imperiu. Noul Imperiu trebuie să fie eurasiatic, continental și în perspectivă mondial”³³. Pe de altă parte, pe planul geopolitic popularizat de Dughin și reluat de neoeurasiaticii, plan care reunește tabăra național-patriotică, de la Ziuganov până la Jirinovski, inclusiv Rogozin, trebuie să constatăm că aceștia din urmă prezintă un corpus compozit, axat pe câteva idei principale, cu origini ușor de identificat. Din acest punct de vedere, se vor o sinteză intelectuală între „Sfânta Rusie” și vechiul mesianism naționalist, pe de o parte, și experiența bolșevismului și cea a puterii mondiale, pe de alta.

De fapt, neoeurasiaticismul reia mai multe elemente ale naționalismului clasic, a cărui complexitate impune, totuși, câteva trăsături distinctive. Neoeurasiaticii

³¹ Al. Dugin, *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushee Rossii*, Moscova: Edit. Arktogetya Press, 1997, p. 7.

³² D. Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe-Asia Studies”, vol. 47, 1995, nr. 6, p. 980.

³³ I. Bădescu, *Alexandr Dughin: Geopolitica Rusiei și geopolitica ortodoxiei*, „Geopolitica”, 2002, nr. 1, p. 1.

pledează în favoarea refecerii imperiului, imperiul este, în viziunea lor, prelungirea națiunii. Pentru Ghenadii Ziuganov – liderul Partidului Comunist din Rusia, statul rus trebuie să rămână un imperiu, în cadrul frontierelor fostei URSS. Rusia, ca civilizație eurasiatică, nu trebuie – sub nici un motiv – să se amestece cu civilizația occidentală³⁴. După Ziuganov Rusia are misiunea de a garanta echilibrul și stabilitatea geopolitică mondială, amenințate de ambițiile occidentale. Ziuganov este influențat, în mare măsură, de ideile exponentului curentului panslavist, Nikolai Danielevski, de la care a preluat afirmația că: „Europa și Rusia constituie două civilizații diferite, fapt care „provoacă o instrăinare a Europei de Rusia”. De asemenea, el a preluat și mai multe idei de la clasicii eurasieniști P. Savitski și N. Gumilev, teoria precum că: „Rusia – fiind o civilizație unică, diferită de Europa, cu o locație unică, și trebuie să rămână distantă față de civilizația occidentală, pentru a-și putea păstra identitatea”.

O altă dimensiune a filosofiei geopolitice a lui Ghenadii Ziuganov, este accentul pus pe supremația militară a Rusiei. Ziuganov crede că: „doar capacitatea militară a Rusiei îi va putea prezerva prezența în Eurasia, permițându-i să reorganizeze zona conform intereselor și scopurilor sale strategice”³⁵. Ziuganov propune diverse alianțe cu state asiatice sau musulmane, pentru a contrabalansa acțiunile occidentale în Eurasia.

În același context, Vladimir Jirinovski, una dintre figurile cele mai impunătoare din tabăra „patriotică”, de asemenea face referință la Eurasia în discursurile sale, referință ce se manifestă în voința sa geopolitică de a extinde imperiul până la oceanul Indian³⁶.

Partidul politic *Rodina*, în fine, lansat cu asentimentul puterii prin Dmitri Rogozin și Serghei Glaziev pentru a slăbi scorul partidului comunist la alegerile din decembrie 2003, apără și el o alianță eurasiatică împotriva Statelor Unite și o revenire la frontierele din 1991 (dar fără populațiile baltice). Formarea acestui partid a avut loc la inițiativa Kremlinului, fiind intermediată de loțiitorul șefului administrației prezidențiale și autorul conceptului de „democrație suverană”, Vladislav Surkov³⁷, consilierul și ideologul lui Vladimir Putin, care de altfel a lansat, așa cum o face periodic, un material în care anunță perenitatea putinismului³⁸, ca doctrină, și noua ideologie de export a Rusiei. În acest sens,

³⁴ G. Zyuganov, *Gheografia pobedi: osnovi rossiiskoi gheopolitiki*, Moscova, 1997, p. 36.

³⁵ *Ibidem*, p. 118.

³⁶ Didier Chaudet, Florent Parmentier, Benoit Pélopidas, *op. cit.*, p. 107.

³⁷ Vladislav Surkov, *Suverenitet eto politicheskii sinom konkurentno-sposobnosti*, „Moskovskie Novosti”, 10 martie 2006, <http://www.mn.ru/issue.php?2006-8-1>, accesat în data de 21.02.2022.

³⁸ Putinismul, în descrierea lui Surkov, „asigură supraviețuirea și creșterea națiunii ruse, nu doar în următorii ani, ci pentru decenii, ba foarte probabil și pentru secolele care vin”, își continuă delirul grandomanic ideologul regimului Putin. Putinismul ca doctrină, pentru Surkov, este ideologia viitorului și, având o particularitate specifică rusă, nu poate fi confundat cu suveranismul și populismul euro-american.

neoeurasianiştii sunt văzuți mai curând ca nostalgici ai URSS, nu din atavism marxist-leninist, ci în numele puterii de care dispunea Uniunea Sovietică, iar ideile neoeurasianismului devin parte a strategiei lui Vladimir Putin de a redesea granițele puterii Rusiei ca heartland al Marelui Spațiu, Eurasia, sub cupola pretenției Rusiei de a avea o sferă de influență în jurul granițelor ei.

De asemenea, riscul de destrămarea a statului este foarte prezent în discursul neoeuroasianiştilor, așa cum ne demonstrează, spre exemplu, discursul de investitură din 14 septembrie 1998 al primului-ministru Evghenii Primakov, arhitect al reorientării geopolitice a Moscovei dinspre Vest spre spațiul euroasianist, afirma că: „astăzi, noi suntem serios amenințați de pericolul ca țara noastră să se fărâmițeze”. Teama de imixtiune provine din obsesia pe care a avut-o Kremlinul de a respinge riscul de invazie cât mai departe de centrul său. Această mentalitate de teritoriu asediat, teama de declin și frica față de intervenție în fostul său teritoriu sovietic explică aspirațiile neo-imperiale pentru spațiul post-sovietic.

Rusia la începutul secolului XXI se prezintă cu o nouă elită politică, care încearcă să schimbe accentele în neoeurasianismul rus. Pornind de la noile realități geopolitice, politica externă rusă a înregistrat în ultimii ani o serie de modificări fundamentale. Combinarea factorilor geopolitici și a celor geo-economici în diplomația rusă a dus la o abordare denumită de analiști „neo-realism”. Prin esență acest neo-realism implică recunoașterea condiției șubrede a Rusiei la începutul secolului, condiție care împiedică capacitatea de influență a Rusiei în politica internațională. Acest fapt, însă, nu implică renunțarea la statutul de putere mondială. Mai degrabă, reprezintă încercarea de a face legătură între resursele de care dispune Rusia și ambițiile sale actuale.

Neoeurasianismul în timpul președinției lui Vladimir Putin corespunde unei anumite evoluții în raport cu perioada elținiană, care o precedă. Discursul lui Putin de la 10 octombrie 2000, ținut la Universitatea „Lev Gumiliov” de la Astana, în care președintele rus sublinia importanța ideilor eurasiatice, și revenirea asupra acestei teme o lună mai târziu, într-un articol din „Nezavisimaia Gazeta”³⁹, consacră eurasianismul ca doctrină neoficială a Kremlinului.

În termeni reali, acceptarea acestui concept a adus schimbări considerabile în procesul de luare a deciziilor de politică externă la Moscova. În același timp, preocuparea pentru creșterea economică a Rusiei a dus la consolidarea aspectelor de ordine economică în politica externă a țării. În acest sens liderul de la Kremlin V. Putin și viziunea sa normativă au un rol central în definirea și asumarea noii „identități strategice”⁴⁰. Ea poate fi rezumată prin vectorii de restabilire a măreției deturnate de „cea mai mare catastrofă a secolului XX” pe care Putin a cuantificat-o în prăbușirea URSS și păstrarea independenței strategice pe scena

³⁹ V Rossii s osoboj teplotoj čtut pamât’ L’va Nikolaeviča Gumileva”, 10.10. 2000, <http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=105>, accesat în data de 16.02.2022.

⁴⁰ Didier Chaudet, Florent Parmentier, Benoit Pélipidas, *op. cit.*, p. 109.

internațională, și de implementare a conceptelor de „democrație suverană” în interior și „mare putere suverană” în exterior. În acest scop președintele Putin și echipa sa au declanșat procese care au vizat, în primul rând, monopolizarea procesului de elaborare a deciziilor în politica externă și accentuarea componentelor geo-economice în relațiile cu statele din spațiul eurasiatic. Pe data de 4 martie 2012, au avut loc alegeri prezidențiale în Federația Rusă. Deloc surprinzătoare, rezultatele l-au identificat pe fostul premier, Vladimir Putin, drept noul președinte al Rusiei. Actuala intenție a președintelui rus de a crea o Uniune Euroasiatică în vederea unei mai strânse cooperări economice între fostele republici post-Sovietice – excluzând cele trei state baltice, Estonia, Letonia și Lituania, a fost dezvăluită la începutul lunii octombrie 2011 într-un articol publicat de gazeta *Izvestia*. Articolul, intitulat „Un nou proiect de integrare pentru Eurasia: viitorul în devenire”, descrie pe larg propunerea lui Putin, să reinstaureze statutul Rusiei ca putere regională și mondială în noua configurație geopolitică și geoeconomică a secolului XXI. Visul acestuia este de a crea o Uniune Euroasiatică, care să devină „unul din poli lumii contemporane”⁴¹. Acest ansamblu va reuni cea mai mare parte din vechile republici sovietice în jurul Moscovei, aproape la 20 de ani după prăbușirea URSS, eveniment calificat, în 2005, de către Vladimir Putin ca „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului XX și că ideea nu este de a recrea Uniunea Sovietică sub o altă formă ci de a reintegra pe baza noilor valori, politice și economice (...) Acestea sunt cerințele epocii”⁴². Uniunea vamață Rusia-Bielorusia-Kazahstan, realizată în 2009 ar putea reprezenta, în viziunea sa, nucleul unei Uniuni Euroasiatice.

Din punct de vedere strategic proiectul reprezintă doar o fază avansată eforturilor întreprinse de Rusia de a reuni economic fostele republici ale Uniunii Sovietice și are drept scop crearea unei „regiuni integrate”, prin care se dorește creșterea influenței statului rus în spațiul eurasiatic. Un asemenea bloc ar funcționa pe baza „pozițiilor comune în privința unor teme de interes pentru regiunea noastră”, iar coordonatorul acestora va fi, deloc surprinzător, Rusia.

Cu totul altfel este prezentată construcția eurasiatică după 2018, când Vladimir Putin este investit din nou președinte. Astfel, eurasianismul și mai ales componentele sale ideologice în parte, vor marca dezbaterile politice din Europa în următoarele decenii, iar ideea unui „bloc economic eurasiatic”, centrat pe foste republici ex-unionale, combinând deschiderea în cadrul „marelui spațiu” cu o deschidere selectivă, spre exterior, se potrivește perfect doctrinei neoeurasianiste, pe care Nikolai Trubețkoi îl invocă deja în anii 1920. Rămâne însă de văzut dacă Uniunea lui Putin are șanse de reușită.

⁴¹ Marie Simon, *Poutine rêve d'une Union eurasiatique*, http://www.lexpress.fr/actualite/monde/poutine-reve-d-une-union-eurasiatique_1037406.html, accesat în data de 26.02.2022.

⁴² *Ibidem*.

Concluzii

Dincolo de previziunile geopoliticienilor ruși, după trei decenii de la prăbușirea colosului sovietic eurasianismul rus continuă să aibă o doză masivă de ambiguitate, care denotă incapacitatea elitelor de a trece peste o mentalitate imperială moștenită. Principalele manifestări ale persistentelor instincte imperiale sunt propensiunea către autoritarism și centralism birocratic în plan intern și, pe plan extern, orientarea de tip pendul a vectorilor politicii externe, spre Vest sau spre Est, în funcție de succesele sau eșecurile înregistrate anterior. Nici idealismul liberal, nici geopolitica tradițională nu au adus prosperitatea și securitatea cetățenilor și nu au reușit să integreze Rusia în sistemul politic și economic mondial. Dimpotrivă, pe lângă instabilitate internă și declin economic, majoritatea proiectelor geopolitice au plasat Rusia într-o poziție vulnerabilă în sud, potențial amenințată în est, și inferioară strategic.